

Tehdîta Jenosîdê û Êzîdî -1-

Êzîdî delîla herî mezin ya hebûna me ne. Gelek nîrxên me yê netewî: Zimanê me, dîroka me, adet û toreyên bav û kalên me, bi orîjînalîteya xwe gihandine roja me. Di qonaxên dîrokî de, gelek qûrban dane. Ev salek e, êrîşên hovane li ser wan zêdetir dibe. Bi şeweyekî hovane, nîrxên me, nîşana hebûna me, gav bi gav ber bi tunebûnê ve dibin...

Em, niqasha pîrsê ji awira ewlekariyê û mafê mirovan ve pir giring dibînin. Di vê dosya taybetî de, em ê dîtinên şexsiyet û dezgehên netewî/ navnetewî li ser pîrsê pêşkêşî we bikin. Cotmeh 2008, Stockholm.

EuroKurd Human Rights

Sernivîserê Lalîshê û nivîskar Mecîd Heso:

Divê Serok Barzanî xwedî li soza xwe derkeve

Gabar Çiyan

- Em dizanin tu nivîskarek naskirî, sernivîseriya malpera Laliş dikî, gelek caran li ser mafê êzîdîyan dinîvisînî... hûn dikarin, xwe bi xwendevanan bidin naskirin: Mecîd Heso kî ye?

M. Heso: Bi germayî ya şoreşa îlonê re, şoreşa ku gelê Kurd bi serkêşîya rehmêtî Mistefa Barzanî li başûrê Kurdistan li dijî dagîrkerî û sîtema hikûmeta Bexda serî hilda, li jêr dengê top û firokeyan sala 1967 an li gundek biçûk jêre digotin Şêx Xidirê (10 km başûrê parêzgeha Duhok) hatim dinayê. Heyanî 10 saliya min, lingek li şikefta piştê malê û lingê dî li kolanên gundê kavilkirî û derbederiyê, dayika min bi xêzanî di maleka kurdperwer û pêşmerge de ez xwedî kiri. Di nav tirsê, bîrsê û pîrsê de min zaroktiya xwe wenda kir.

Rejîma Iraqê sê car (1964, 1974, 1988) bi hêceta ku xelkê gund bi şoreşa kurdî re ne, gundê me şewitandiyê. Cara dawîn bi zor em di komelkgeheke ku ji 11 gundan pêkhatî de binecih kirine.

1974 Min bawernameya Pola yekemîn a dibistana seretayî di dibistana şoreşê de, li gelîyê sereşka (navê gelîyekî ye li çiyayê piştê gundê me) wergirt. 1983 an de xwendina navendî li gundê Şariya. 1986 Dibistana amadeyî (Îlîsa) li Duhok. 1990 bawernameya bekaloryus ji fakûlîteya aborî û rêvebiriyê a zanîngeha Bexda. 2007 bawernameya magister (Master) ji zanîngeha Azad ya Lahayî (Dan Haag) li Holandayê wergirt û niha ez doktoriya xwe li ser kartêkirina kirîza wuze (energy) û guhertina avûhewayê li ser werara astê aborî û bazirganiya navneteweyî amade dikim.

Derheqa karê çand û perwerdeyî yê ez xebatên min wisa ne: 1991 Redaksiona kovara Pêla Serbest, Duhok. 1992 Endamê Liqa Pêşeng ya xwendekar û ciana li

sinûrê her dû parêzgehan, Duhok û Mûsil, û berpîrsê komîteya navçeya bajarê Duhok. 1994 redaksiona Kovara Laliş, duhok. 1998 sekreterê rojnameya Kurdistan, Elmaniya. 1999 Xwediyê Kovara Kurdistana Îro, Elmaniya. 2001 Sernivîserê Malpera Lalish.de di Internetê de. 2008 serokê fakulteya lêkolînên kurdî li zanîngeha Azad li Elmaniya. Endametiya min: 1984 Endamê tîpa şanoya Şoreşvan, Duhok. 1987 Endamê Sendîkaya Hunermendên Iraqê. 1990 Endamê sendîkaya Jimêryaran (Muhasebkaran), Duhok. 1992 Endamê yekêtiya nivîskarên Kurd, Duhok. 1994 Endamê desteya rêvebir ya bingeha Laliş, Duhok. 1998 Endamê Enistîtûya Kurdî ji bo lêkolîn û zanistê, Elmaniya. 1999 Endamê PEN a Kurd. 2004 Endamê komîteya rêvebir ya Mala Êzidiyan, Berlin. 2006 Endamê Navenda Anfal û Helepçe Kurdistan (CHAK) û berpîrsê komîteya Berlin.

- Armanca malpera Lalish çîye?

M. Heso: Armanca Malpera Lalish komkirin û arşivkirina çand û folklorê beşek dêrîn ji civaka Kurdistanê ye, ew civak ya ku bi sedên salane li jêr rikêfa dagîrkeran dinale, dagîrkerên ku bi ti şeweyî naxwazin gelê Kurd rastiya xwe nas bike, rastiya ku bingeha civakan di afirîne, gelan li ser lingan disekinîne û di be şengisteya avakirina welatên bi hêz.

- Hejmara Êzidiyan li cîhanê û Kurdistanê çiqas e?

M. Heso: Bi hêsanî mirov nikare hejmarek dirust bide, ji ber ku serjimêriya welatên ku Êzidî lê dijîn naserjimêriyek bawer pêkiriye, lê li gorî çend çavkaniyên nefermî tê texmîn kirin ku hejmara Êzidiyan li cîhanê yek Milyon be û li Kurdistanê 650 - 700 hezar Êzidî hebin.

Mixabin li Bakûrê Kurdistanê ji ber zilm û zora dewleta Turk, Êzidî li ser cî û milkên xwe nemane piraniya wan koçberî Europa bûne û niha tenê nêzîk 400 kesan li bakûrê welat mane. Li Başûrê Kurdistanê jî ji tirsê Islama siyasî û radîkalan, Êzidî ji welat bar dikan.

- Ji kerema xwe hûn dikarin kurte analîzekê "li ser nasnameya etnîkî û baweriya olî ya Êzidiyan" bikin?

M. Heso: Dîne Êzidiyan yek ji dînen kevnareye li rojhelata navîn, ji ber diwariya dîrokê û ew karesatên bi serê Êzidiyan hatîn, ti nivîsên kevin jî li ber dest neman, ku li ber roşnaya wan em karibin bi dirustî salekê ji destpêka dîne Êzidiyan re destnîşan bikin. Li roja îroyîn tiştê li ber destê me hejmarek textên devkî ne, ku zanayên aynî bi şeweyek veşartî ew di singa xwe de parastine, ezdayetî ji nifşekî bo nifşê dî aniyê, dema mirov naveroka van textan (qewlan) û rêwresim, tîtal, rewîşt û mantalîteya Êzidiyan dide ber hev rastî hin pirsan tê, bersiva wan jî girêdayî şirovekirin û analîzekirina:

Nasîn û şirovekirina rolê Tawisîmeleke, ji hêla felsefî, dîrokî û xwedawendî ve. Bingeha felsefeya cejnên Êzidiyan. Naskirina bîrwbaweriyên berî bûna Isa ku li rojhelata navîn dahir bûyîn, mîna mîtrayî, zerdeştî û htd.

Ji bo ku mirov van sê xalên li jor analîze û şirove bike pêwîste di nav efsane, wêjeya devkî ya Êzidiyan, qewl, Beyt û bîrwbaweriyên ayinî yê wê serdemê de, li xelekeyên windabûyî yê zincîra dîroka Êzidiyan bigere.

Peyîva Êzidî wate êzdayî (Xwedayî) , ji Ezda(Ez + da) ango Xweda (Xwe + da) ramana xwe digire, yekemîn mîlet ku li ser rûyê erdî bawerî bi yektayî û paye

berziya Ezda anî Êzidî bûn. Dînê Êzidiyan bingeha xwe ji xweza yê digre, li cem Êzidiyan her fenomenek xwezayî weke rojê, Heyvê, Baranê û htd, xwedawendê xwe yê taybet heye û hemû li jêr ferwara Ezda kar dikin. Av, ax, ba û agir Çar elementên girin li cem Êzidiyan

Di Qewlên (tekstên ayînî) yên Êzidiyan de hatiye gotin:

Xwedevandê me rehmanî
Çar qism li rûyê dinê danî.
Yek ave, yek nûre, yek axe, yek jî agire... (1)

Yan :
Padşayê minî cebar e,
Ji durrê efrandibûn çar e,
Ax e, û Av e, û Baye, û Agir e. (2)

Yan :
Ku kinyat pê zeyînî Axê û Avê û Bayê û Agirî
Qalibê Adem jê nijinî.
Çar qismet tek hincinî ,(3)

Baweriya Êzidiyan ji xwezayê destpêdike li her çar werzên salê bi guherîna av û hewayê re cejnên Êzidiyan hene. Li beharê cejna sersê salê, li payizê cemayîya laliş, li sivistanê cejna rojiyan û cejna çileyî, li havînê ecjna çileyê havînê, mayîna van cejna di heman rojê de ji demsalê wateya girêdana bîrbaweriya Êzidiyan ya bi Xwezayîbûn û xwezayê re nîşan dide Êzidî bawer dikin ku xêr û şer dihundurê her mirovekî/ê de heye, „Mirov bi xwe ji du hêzên têkilî pêktê, di bedena wan de başî û xirabî hêlîna xwe çêkirine. Mana wê yekê jî ew e, ku her Êzîdiyek perçek ji Tawisî-Melek pê re heye“ ([Êzîdî berî dema Şîxadî 1](#)).

„Naveroka felsefa dînê Êzdîyan xwedênasiyê, heqyê, îman û axretê, efrandina dînê, mirinê, jîyanê, qenciyê, xiravyê, rastiyê, nerastiyê, qewat û bûyarên xezayê, derheqa sirra Melek û Milyaketada ne. Li bal Êzdîyan hebandina here mezin û bilind Xweda ye. Şaheda dînê Êzdîyan da ew fikir pir zelal dîhar dibe. Ew hema wa jî dest pê dibe: Şaheda dînê min yek Xweda ye.([Ezdîti bawarya heqyê, re'mê û Xwedênasyê ye](#))

Sebaret nasnameya Êzidiyan ya etnîkî jî, piraniya lêkoler û zanayên dîrokî li wê baweriyê ne ku Êzidî kurdên resenin û beriya 1400 salan ango berî hatina Îslamê ya kurdistanê, Kurd li ser ola ezdayetiyê bûn. Heke em iro li cî û warên Êzdî lê dijîn binêrin wê diyar be ku tenê li Kurdistanê Êzidî hene, zimanê wan Kurdîye û tenha dîne li çîhanê ku bi kurdî nimêj duhayên xwe dike.

- Di dîrokê de, komên ekstrem herdem êriş birine ser Êzîdiyan. Bi buyerên qirkirinê rûbirû mane. Îro rewşa wan çawa ye?

M. Heso: Dîroka Êzidiyan bi dirêjîya dewranên bûhîrtî şahidiyê ji gelek tepeserî û malwêraniyê re dike, eve jî gişt hewlên tunekirin û jinavbirina nijadî bûn (jenosid), bi van hewlan re bi sed hezaran kêsên bêguneh ji ber dînê xwe giyanê xwe ji dest dane, komkujî û derbederî li dijî Êzidiyan bikar hatiye, bi taybet li serdemê Osmaniyan.

Çavkaniyên dîrokî metirsîtirîn wêneyên li dijî ji navbirina Êzidiyan (firmanan) berçav dikin, firmana herî dawî li dawîya sedsal 19 an li ser destê General Omer Wehbî paşa hat li darxistin.

Pêwîste ji bîrnekin ku dirindetirîn firmana kujtin û tunekirinê li dijî Êzidiyan li serdestê mîrê kore (Mir Mihemed Rewandizî) pêkhat, di vê hewê de piştî talankirina deverên ku êzidî lê nişteci, bi hezaran jin û keçên Êzidiyan girtin û bi xwe re birin bi dehhizaran jî kesên bêguneh qelandin û ji cî û warên wan hatin dûrxistin.

Johannes Dûçting li ser dîroka êzidiyan agahiyên di dema Osmaniyan de dide û bi dût û dirêjî basê kokujiyên ku li dijî Êzidiyan pêkhatin dike ([Dîroka Kurdên Êzidî](#)) Di bawerîya min de ne Kurdistan bê Êzidî dibe, ne Êzidî bê Kurdistan dikarin bijîn, mîna Îslamê ji boy Ereban, wisa jî Êzidî ji boy Kurdistanê giringin, ji ber ku ev dîn li ser vê axê Xwedê naskirîye û ji boy vê axê jî 72 firman bi serî hatine, ji dema ku hêrişên ereban li jêr navê ayinê islamê gihaye Kurdistanê û bi şûr beşek ji Kurdan islam qebûl kirî û heyânî niha bo parastina Nasname, çand û zimanê kurdî Êzidî ser û malê xwe didin. ([Êzidî di paşeroja Îraqê de](#))

Roj bi rojê rewşa Êzidiyan li Îraqê xerab dibe, mixabin hikûmeta herêma Kurdistanê pîlanek ber bi çav nîne ku rê li ber vê rewşê bigire, ji ber vê yekê rojane bi dehan Êzidî ji welat koçber dibin, heke bi zûtirîn dem rewşa Êzidiyan li başûrê Kurdistanê baş nebe, metirsî heye ku Êzidî koça giştî bikin.

„Şovenîzman nefamiya berpîrsên Kurdistanê ji xwe re kirin derfet, bi gelek şeweyan xwestin Êzidiyan tevî lîstikek gemarî bikin, ji boy ku ne aramiyekê li deverên ser bi pagrafa 140 ve durist bikin, li Şêxan xwestin û Êzidiyan ew pîlan pûç kir, mixabin li Behzanê di meseleya Diwayê de Êzidiyan şaşiyek dîrokî kir û delîvek zêrîn da destê islamîstên radîkal di encam de 26 karkerên bê guneh li Musil hatin kuştin û vê damargirjiyê di nav bédengiya her dû hikumetan de (Bexdad û Hewlêr) bûyera Şengal bi xwe re derxist holê“. ([Komkujîya Şengal di yekemîn selveger de hat ji bîrkirin](#)).

- Ji bo ku Êzidî karîbin ji awira ewlekariyê bêne parastin û di nava aştîyê de bijîn, pêwîstiya wan bi çi heye?

M. Heso: Pêwîstiya Êzidiyan bi piştevaniya hikumeta herêma Kurdistanê heye, heke raste Êzidî Kurdên resenin gereke îro xwedî li wan derkevin û bi giştî hêza xwe herêmên Êzidiyan biparêzin., Piştî bûyera Şêxan 16.02.2007 û bûyera Şengal li 14.08.2007 koçberiya Êzidiyan zêde bû. ([Piştî bûyera Şêxan koçberiya Êzidiyan zêde bû](#)), bi bûyera Şêxan re 11 mal û komeleyên Êzidiyan nameyek ji serokê Kurdistanê re şandin lê heyânî niha jî bersiva nameya wan nehat dayîn vê yekê rê li ber spekulasyonan vekir, bi kujên Gir Ezêr û Sîpa Şêxidrê jî cesaret ji vê bê xemiyê girt. ([Nama Hevkariya mal û komeleyên Êzidiyan li ser bûyera Şêxan](#)).

Her kesê gefên kujtinê li Êzidiyan xwarin gereke bê dadgehkirin û sizadan, ji bo ku baweriyek li cem wan çêbe dinava aştî û aramiyê de li ser cî û warên xwe bijîn, Mele ferzende li bajarê Akirê di xutbeyeka xwe de wekî Mela yehiya yê Mizûrî fetwa ya komkujiyek nû li dijî Êzidiyan da, newezareta Ewqafê û nehukûmeta Kurdistanê heq û hesab pê re kir.

(<http://de.youtube.com/watch?v=Z8OhhRdDtZw>)

- Ji bo rêkûpêkirina mercên jiyana Êzidiyan li Îraqê, bicîhanîna hêvî û daxwaziyan wan, ji dezgehên însanî û dezgehên wisa di nava EU û USA de, li benda çî ne?

M. Heso: Niha Piraniya deverên Êzidiyan girêdayî hikûmeta navendî ne, ango ew deverin yê ku hikûmeta herêma Kurdistanê û hikûmeta navendî ya Îraqê nakokî li ser hey, ji ber vê yekê ez li wê baweriyê me heta ku benda 140 ji destûrê îraqê çareser nebe asayiş li herêmê berqerar nabe. Ji ber vê yekê mercên jiyana Êzidiyan girêdayî rewşa siyasiye. Îro li Îraqê ne tenê nakokiyên olî û etnîkî yê hundirîn hene, belkî dewletên derdor jî naxwazin rewşa Îraqê aram be, her yekê agendeyên xwe hene û li gor berjewendiyên xwe tevdigere.

Ciyê ku Êzidî lê dijîn deşte û ji teroristan re armançek hêsane, her demê ku bixwazin dikarin rewşê tevlihev bikin.

Deverên Êzidiyan yê li jêr deselata hikûmeta herêma Kurdistanê jî tûşî arîşeya îslama siyasî bûne, mixabin sîstemê rêvebiriyê li başûrê Kurdistanê xetimiye û roj bi roj xerabtir dibe, ew hêviya Êzidî li bendê di nav lepên îslama siyasî de di sekeratê (Koma yê) de ye.

Êzidiyan ev metirsiye gehande hikûmeta Kurdistanê û gelek soz wergirtin, lê pêngav nehatin havêtin, ji mecbûrî Êzidiyan li gelek welatên Europayî û USA meş li darxistin, paşî ev metirsî di raporekê de bişêweyek girseyî pêşkêşî perlemana Europa kirin. ([KURDÊN ÊZÎDÎ LI PAYTEXTA AVRUPA BRUKSELÊ](#))

Êzidî li bendê ne ku USA li îraqê xwedî li sozên xwe yê di derbarey parastina mafên hindikayîyan de derkeve.

- Ji bo parastina wan, domandina jiyana çandî û olî hêvî û daxwaziyan we ji Hikumeta Herêma Kurdistanê çî ne?

M. Heso: Serok Mesûd Barzanî di gotinek xwe de dibêje " yan resentirîn Kurd Êzidîne yan jî miletek nîne bi navê kurd" , Êzidî hêvîxwazin serok Barzanî xwedî li van gotinan derkeve û rê li ber heqareta li dijî Êzidiyan li başûrê Kurdistanê tê meşandin bigire.

Li gorî raporek mafê mirovan tê gotin rojane 23 Êzidî ji Îraqê derdikevin, ger ev hijmar rast be wate her sal 8395 Êzidî koçber dibin. Pêwîste hikûmeta herêma Kurdistanê bi cidî li ser vê meseleyê bisekine, kosp û tegereyên rê li ber hemwelatiya yeksan (wekhev) û rast û dirust digirin ji holê rake.

Bi dîtina min heta niha serkirdayetiya Kurdî li başûrê Kurdistanê, zimanekî hevbeş dinavbera xwe û Êzidiyan de peyda nekiriye, ew rê û pirên heta niha PDK û PUK di navbera xwe û Êzidiyan de avakirîn de, di nav lepên çend kesên kefçînas û Xwed nenas de hilweşyan.

Pêwîste di demek kin de Konferansek li başûrê Kurdistanê were li darxistin û egerên koçberiya Êzidiyan ji Kurdistanê bèn giftûgo kirin, eger na rojek wê were poshmani fêde nake û rewsh wê ji destên gisht aliyan derkeve.